

Do dzieła – na rzecz przeciwdziałania antysemityzmowi! #2

Antysemityzm w króliczej norze: o narracjach spiskowych

CONNECT

Wiosną 2025 roku w ramach projektu „Connect – różnorodność poprzez zaangażowanie) realizowanego przez stowarzyszenie DGB-Bildungswerk Thüringen e.V. (Turyngerska Placówka Edukacyjna Federacji Niemieckich Związków Zawodowych) miał miejsce cykl wydarzeń online. Prelekcje wygłoszone w ramach tego cyklu zostały utrwalone na piśmie i opublikowane w kilku językach. Ponieważ prelekcja na temat antysemityzmu i narracji spiskowych niestety musiała zostać odwołana, niniejszy tekst bazuje na informacjach udostępnionych przez fundację **Amadeu-Antonio-Stiftung**. Tutaj można znaleźć więcej publikacji na ten temat: www.amadeu-antonio-stiftung.de/publikationen/

Narracji spiskowych jest wiele – i prawie wszystkie zawierają antysemityczne kody. Dlaczego jednak tak jest, skoro na pierwszy rzut oka wcale nie chodzi o Żydów? Poniższy tekst dostarcza odpowiedzi i pokazuje, że punkty styku nie są przypadkowe. Ponieważ antysemityzm i narracje spiskowe są ze sobą powiązane historycznie, strukturalnie i funkcjonalnie. Oznacza to, że istniały zależności między ich rozwojem historycznym, że posiadają podobną strukturę merytoryczną i spełniają określone funkcje społeczne.

Narracje spiskowe i antysemityzm – znaczenie i rozwój

Najczęściej stosuje się pojęcie „teorii spiskowej”, rozumianej jako wymyślona idea, zgodnie z którą określone wydarzenia społeczne w przeszłości i teraźniejszości (lub też wszystkie, a więc cała nasza historia) są wynikiem spisku: pojawia się twierdzenie, że określona grupa pociąga za kulisami za sznurki, realizując tajny plan. Ponieważ są to fantazje, które mają niewiele lub nie mają nic wspólnego z rzeczywistością, nie zaś teorie w sensie naukowym, w niniejszym tekście używane jest pojęcie narracji spiskowej. (Kiedy ludzie coraz bardziej zagłębiają się w wiarę w coraz większe narracje spiskowe, np. klikając w Internecie każdy kolejny link, mówi się, że wpadają do „króliczej nory”).

Antysemityzm to określony sposób postrzegania Żydów, który może się wyrażać nienawiścią wobec nich samych lub wobec żydowskich organizacji i instytucji. Wrogość społeczna wobec Żydów od zawsze zawiera motyw posądzania ich jako grupy o knowanie ukrytych, złowrogich intryg. W tym miejscu uwidacznia się już zatem główna zbieżność z narracjami spiskowymi, w których odpowiedzialność za poszczególne wydarzenia lub całe struktury społeczne przypisywana jest wymyślonej grupie.

Najpóźniej od czasów późnego średniowiecza w społeczeństwach europejskich, w których większość stanowili chrześcijanie,

upowszechniały się narracje spiskowe na temat „Żydów”. Historycznie rzecz biorąc, chrześcijaństwo powstało na Bliskim Wschodzie jako odłam judaizmu, zatem obie religie miały wspólne korzenie –

i konkurowały o zwolenników. Aby przekonać ludzi do przyjęcia nowej religii, jaką było chrześcijaństwo, trzeba było znaleźć powód, dla którego dotychczas silnie rozpowszechniony judaizm był rzekomo zły. Wraz z rosnącym upowszechnieniem wiary chrześcijańskiej Żydzi zaczęli tworzyć wyraźną mniejszość, wobec której niejednokrotnie kierowano oskarżenia. Zarzucano im, że poprzez tajemne rytuały i czyny przestępcze szkodzą społeczeństwu lub w ogóle dążą do jego zagłady. I tak na przestrzeni dziejów regularnie powtarzano zarzut, jakoby „Żydzi” zatruli studnie i przez to wywoływali choroby, których nie umiano wyjaśnić w inny sposób. Fundamentem tych legend były interpretacje religijne: Żydzi byli rzekomo odpowiedzialni za zabicie Jezusa i od tej pory usiłują symbolicznie powtórzyć ten czyn. Uchodzą za agentów Antychrysta, a tym samym ich motywacją jest zło. Ten sposób myślenia od zawsze prowadził do antysemickiego wykluczenia, przemocy i pogromów.

Tam, gdzie w tekście słowa „Żyd”/ „Żydzi” ujęto w cudzysłów, nie chodzi o rzeczywistych Żydów, lecz o antysemickie wyobrażenia na ich temat.

Słowo „pogrom” oznacza akty przemocy dokonywane zbiorowo przez społeczeństwo większościowe wobec mniejszości, w które osoby sprawujące władzę państwową lub inną celowo nie ingerują. Najczęściej pojęcie to stosowane jest w odniesieniu do wykroczeń przeciwko Żydom.

Z poszczególnych zarzutów w ciągu wieków wytworzył się mit „światowego spisku Żydów”. W XVIII wieku spiskowe zamiary,

o które posądzano Żydów, odłączyły się od motywów czysto religijnych. W trakcie większych przewrotów społecznych, jak rewolucja francuska czy industrializacja, powstawały również nowe narracje spiskowe, na przykład dotyczące tajnych związków takich jak iluminaci i wolnomularze czy też socjaliści. Jednak również te historie wiązano z „Żydami”. Ponadto powstała rasistowska forma antysemityzmu. Żydzi nie byli postrzegani już tylko jako wyznawcy innej religii, lecz jako przedstawiciele innej „rasy”. Przez to stało się jeszcze mniej prawdopodobne, by poprzez dostosowanie społeczne czy konwersję religijną mogli uniknąć antysemickiej nienawiści. W okresie nowoczesności Żydów utożsamiano z różnymi zjawiskami zachodzącymi w świecie, które postrzegano jako negatywne – jak choćby z kapitalizmem czy komunizmem. Mit „światowego spisku Żydów” połączył ze sobą następujące częściowo sprzeczne atrybuty: „Żydzi” ukazywani są jako uosobienie tajnej władzy, której przypisuje się całe zło nowoczesnego świata. Tym samym narracji spiskowych i antysemityzmu nie sposób od siebie oddzielić – zarówno w odniesieniu do przeszłości, jak i obecnie.

Dwa zjawiska, jedna struktura, te same funkcje

Dlaczego jednak oba zjawiska są ze sobą tak splecione i utrzymują się uporczywie aż do dzisiaj? Powodem jest ich podobna struktura. Zarówno narracje spiskowe, jak i antysemityzm polegają na prostych dualistycznych wzorcach interpretacji: świat sprowadzany jest do schematu „dobro – zło”, znikają sprzeczności i złożoność. Narracje spiskowe poszukują uosobionej odpowiedzi na pytanie „Kto?” – czyli konkretnego odpowiedzialnego, który pociąga za sznurki i czerpie zyski. W konsekwencji odpowiedzialność za procesy społeczne postrzegane jako negatywne przerzucana jest na rzekomo winną grupę. Celem tej projekcji antysemityzm od zawsze czynił Żydów. O antysemickiej strukturze narracji spiskowych decyduje ich konstrukcja oraz korzenie historyczne: nawet jeśli żadna osoba będąca Żydem nie zostaje wskazana z nazwiska, często stosowane są słowa-kody

takie jak „elita”, „potęgi finansowe” czy „globaliści”. I nawet bez wyraźnego przypisania winy narracje spiskowe są zawsze otwarte na antysemickie interpretacje – a zatem ich rozpowszechnianie stanowi realne zagrożenie dla Żydów.

Słowo „globalizm” jest często używane przez prawicowych ekstremistów zamiast słowa „globalizacja” w celu pokazania, że ją odrzucają, ponieważ międzynarodowe powiązania rzekomo osłabiają „naturalne” jednostki, jakimi są nacje, narody i kultury. W pojęciu „globalizmu” mieści się także insynuacja, jakoby istniała działająca na arenie międzynarodowej elita, kierująca wszystkimi aspektami międzynarodowych relacji i czerpiąca z tego zyski. Termin „globaliści” odnosi się więc do Żydów.

Antysemickie i spiskowe interpretacje świata pełnią ponadto funkcje „pozytywne” na płaszczyźnie psychologiczno-emocjonalnej oraz płaszczyźnie kształtowania tożsamości. Pod względem psychologicznym narracje spiskowe kompensują doświadczenie utraty kontroli, bezsilność i niepewność. Pomagają ludziom w prosty sposób interpretować złożone procesy społeczne. W miejsce konieczności mierzenia się ze sprzecznościami i niepewnością tworzone są obrazy wroga, które pomagają w orientacji: komu raz udało się wskazać, kto pociąga za sznurki, ten nie czuje się już bezsilny.

Ponadto wiara w spisek i antysemityzm podsuwają ekskluzywną i atrakcyjną ofertę tożsamościową. Ich zwolennicy czują się częścią oświeconej mniejszości, która zna „prawdę”. Ponadto w dwudzielnym obrazie świata stoją po stronie „dobra”, ponieważ dystansują się od „zła” czy też „ukrytego zagrożenia”. Często (zwłaszcza w antysemityzmie) przejawia się to silnym uczuciem przynależności do danego narodu.

Własny naród staje się jednolitą wspólnotą losu i kolektywem tożsamości. Wyobrażenie to insynuuje, jakoby ludzie bez wyjątku na podstawie przynależności do danej grupy przejawiali niezmiennie cechy wspólne. Własna grupa jest tym samym pozbawiona sprzeczności, a poszczególni członkowie mogą doskonale rozwijać się we wspólnocie. Oznacza to jednak także, że nikt nie może się sprzeciwiać i nie mogą istnieć rozbieżne interesy mniejszości. W konsekwencji powstaje wroga demokracji dynamika: bowiem kto uważa, że ma rację i jest po stronie dobra, innych natomiast postrzega jako „zmanipulowanych” lub jako uczestników spisku, w konsekwencji odrzuca główne podstawy demokracji takie jak różnorodność opinii i kompromis polityczny. Takie podejście legitymuje również przemoc polityczną jako rzekomą „obronę własną”, jeżeli przeciwnik polityczny poprzez samo tylko myślenie w kategoriach skrajnych zostaje uznany za wroga.

Koniunktura w czasach kryzysu

Zgodnie z powyższym cechą wspólną ideologii spiskowych i antysemityzmu jest również kategorię odrzucenie nowoczesności w postaci demokratycznych i różnorodnych społeczeństw. Ponieważ antysemici i wyznawcy teorii spiskowych sami tęsknią za powrotem do „naturalnego porządku”, a w grupie mają jasno określoną, niezmienną pozycję, wszelkie społeczne procesy emancypacyjne traktują jako zagrożenie. Tymczasem obiektywnie rzecz biorąc, nowoczesne społeczeństwa zmieniają się w szybszym tempie i stają się coraz bardziej złożone. Stąd wiele okazji, by trudne do zrozumienia zjawiska tłumaczyć za pomocą „prostych wyjaśnień”, jakie podsuwają narracje spiskowe. Do ugruntowanej wiary w tego rodzaju narracje i rozwoju mentalności spiskowej nie dochodzi jednak ot tak – raczej zależy to od już utrwalonych wzorców – które jednak są mocno rozpowszechnione. Tzw. badanie Mitte-Studie, poświęcone skrajnie prawicowym nastrojom w społeczeństwie niemieckim, już w latach 2022/2023 potwierdziło, że 38% ankietowanych skłania się ku wierze w spisek – tendencja ta rośnie.

Ideologie spiskowe powstają często jako reakcja na doświadczenie utraty kontroli. W ten sposób można złagodzić poczucie bezsilności, niepewności i lęku. Tego rodzaju narracje pozwalają uporządkować złożone lub groźne wydarzenia oraz zintegrować je z zamkniętym światopoglądem. Dlatego ideologie spiskowe pojawiają się zwłaszcza w czasach globalnych kryzysów i wpływowych procesów. Przykładami są ataki terrorystyczne z 11 września 2001 roku czy pandemia wywołana przez koronawirusa. To właśnie pandemia ponownie pokazała, jak ściśle narracje spiskowe powiązane są z antysemitycznymi wyobrażeniami. Wiele osób, które zaprzeczały istnieniu koronawirusa, podczas demonstracji nosiło „gwiazdę Dawida” – w czasach nazizmu wykorzystywaną do przymusowego znakowania Żydów – aby w ten sposób przedstawić siebie jako ofiary. Stanowi to trywializację Holocaustu, podczas którego zamordowano 6 milionów Żydów oraz setki tysięcy innych ludzi. Innym przykładem jest twierdzenie węgierskiego premiera Viktora Orbána, jakoby koronawirus, jako broń biologiczna, był finansowany przez żydowskiego miliardera George’a Sorosa.

Bezspornie więc łączenie antysemityzmu z narracjami spiskowymi pozostaje kwestią nadal aktualną. Ponieważ jako zjawiska wrogie demokracji są one nierozdzielne, należy je także wspólnie zwalczać. W tym zakresie nie chodzi jedynie o znajomość związanych z nimi potencjalnych zagrożeń – lecz również o zrozumienie, co czyni je atrakcyjnymi dla ich zwolenników.

Inne wielojęzyczne teksty na temat antysemityzmu

Wszystkie inne tematy cyklu wydarzeń i tekstów znajdziesz na naszej stronie internetowej:

www.dgb-bwt.de/wissen-fuer-alle

Wszystkie teksty dostępne są w **następujących językach**: angielskim, arabskim, dari, francuskim, hiszpańskim, niemieckim, polskim, rosyjskim, wietnamskim.

In Trägerschaft des:

Im Rahmen des Bundesprogramms:

Gefördert durch das:

Administriert durch das:

